

Η "ΦΩΝΗ" ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ- Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Παϊδούση Χρύσα, Δρ Επιστημών της Πληροφόρησης και της Επικοινωνίας

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στην αποκαλούμενη "εποχή της πληροφόρησης και της επικοινωνίας", τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης διαμεσολαβούν όλο και περισσότερο μεταξύ των ανθρώπων και της πραγματικότητας. Από τα αθλητικά έως τα τηλεπαιχνίδια, τις αστυνομικές και αισθηματικές σειρές έως τις πολιτικές αναλύσεις και τις διαφημίσεις, τα ΜΜΕ δείχνουν καθημερινά την *"πιο πρόσφατη εκδοχή των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών αντιλήψεων"* (J. Fiske & J. Hartley 1992, σ. 17).

Στη συνεχή αυτή ροή μηνυμάτων που τείνουν να παρουσιάσουν και να ερμηνεύσουν την κοινωνική πραγματικότητα, σημαντική θέση κατέχουν οι *ειδήσεις*. Αυτές έχουν επιφορτισθεί περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο προϊόν των ΜΜΕ, με τη διαχείριση της τεράστιας σε όγκο καθημερινής παραγωγής γεγονότων και πληροφοριών. Θα λέγαμε ότι είναι το κατ' εξοχήν πεδίο διαμόρφωσης "ημερήσιας διάταξης" γεγονότων και ζητημάτων που απασχολούν ή που πιθανώς να απασχολούν μια δεδομένη κοινωνία. Έτσι, με την ολοένα και μεγαλύτερη εξάπλωση των ΜΜΕ, ο ρόλος των ειδήσεων στην αντίληψη που σχηματίζουν οι άνθρωποι για τον εγγύς αλλά και τον ευρύτερο κοινωνικό κόσμο αναδεικνύεται όλο και πιο σημαντικός.

Στις "media"-κρατούμενες κοινωνίες, λοιπόν, η ανάλυση των ειδήσεων προσφέρει ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον υλικό για τη μελέτη των γεγονότων και καταστάσεων που θεωρούνται ως *"οι προτεραιότητες της κοινωνίας αναφορικά με τα προβλήματα και τους στόχους της"* (Μ. Σεραφετινίδου 1987, σ. 295).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, στις λεγόμενες εύπορες κοινωνίες της Δύσης τα καθημερινά συμπτώματα του κοινωνικού αποκλεισμού μεγάλων ομάδων πληθυσμού παίρνουν τέτοιες διαστάσεις ώστε δύσκολα τόσο οι πολίτες όσο και οι πολιτικές και οικονομικές ηγεσίες μπορούν να τα αγνοήσουν. Τα εκατομμύρια των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, που είναι για μεγάλο χρονικό διάστημα έξω από την αγορά εργασίας, που είναι άστεγοι, που είναι ανήμποροι λόγω ηλικίας, ασθένειας ή κάποιας οργανικής πάθησης, η ύπαρξη των μεγάλων μεταναστευτικών ομάδων από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου αλλά και της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης των μετακινούμενων ομάδων είναι μερικές πλευρές του προβλήματος που τείνει να παγιώσει τον αποκλεισμό του ενός τρίτου τουλάχιστον του πληθυσμού των "ανεπτυγμένων" κοινωνιών.

Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, οι κοινωνικές ανισότητες και ο αποκλεισμός μεγάλων ομάδων ατόμων από το κοινωνικό γίγνεσθαι αποτελεί συστατικό στοιχείο της πραγματικότητας που ισχυρίζονται ότι παρουσιάζουν τα ΜΜΕ και ειδικότερα τα

ειδησεογραφικά δελτία. Η αναζήτηση του τρόπου με τον οποίο αυτά τα τελευταία προβάλλουν και σχολιάζουν το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού παρουσιάζει διττό ενδιαφέρον: κατ' αρχήν, γιατί σημασιοδοτεί τη σπουδαιότητα που οι διάφορες εξουσίες αποδίδουν σε αυτό, έπειτα γιατί μας αποκαλύπτει το θλέμμα που έχει για το μείζον πλέον κοινωνικό πρόβλημα του αποκλεισμού ένας από τους κυρίαρχους δημόσιους λόγους σε μια κοινωνία που λειτουργεί ολοένα και περισσότερο με τις πληροφορίες που διακινούνται από τα ΜΜΕ.

Αυτός ο λόγος αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Συγκεκριμένα μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε αν και πώς οι ειδήσεις "διαχειρίζονται"-ερμηνεύουν το πρόβλημα των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, μια και, όπως είναι μάλλον προφανές, ο αποκλεισμένος από το κοινωνικό γίγνεσθαι είναι και αποκλεισμένος από οποιοδήποτε δημόσιο λόγο.

2. Στόχος και βασικά ερωτήματα της μελέτης

Ο βασικός στόχος της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της προβολής της εικόνας των, με την ευρεία έννοια, κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων, στην ελληνική ειδησεογραφία.

Συγκεκριμένα θα εξεταστούν:

- 1) Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί μέρος των ειδήσεων που φτάνουν στο κοινό;
- 2) Τι είδους πληροφόρηση δίνουν σχετικά με το ζήτημα;
- 3) Υπάρχουν διαφορές στην παρουσίαση των ειδήσεων σε σχέση με τις διάφορες ομάδες των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων και πώς αυτές εκφράζονται;

Η ανάλυση υποθέτει ότι:

- Τα συμφέροντα και οι απόψεις των ομάδων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση μέσα στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι προβάλλονται σπάνια από την τρέχουσα ειδησεογραφία και τις περισσότερες φορές με αφορμή ακραία περιστατικά ή κάποια δημόσια επίσημη εκδήλωση.
- Όταν τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα γίνονται είδηση, τότε η παρουσίασή τους χαρακτηρίζεται από την αναμετάδοση των επίσημων θέσεων και κυρίαρχων πολιτικών σχημάτων, τη θεαματοποίηση-δραματοποίηση-προσωποποίηση των γεγονότων, καθώς και τη γενικόλογη-νεφελώδη αναζήτηση αιτιών και ευθυνών.
- Οι ειδήσεις είναι μια συστηματική ανάδειξη του κυρίαρχου λόγου για την κοινωνία και τον κόσμο και κατά συνέπεια μια συστηματική αποσιώπηση του λόγου των κοινωνικά μη ευνοουμένων.

3. Υλικό και μέθοδος ανάλυσης

Οι τηλεοπτικές ειδήσεις αποτελούν το υλικό για την παρούσα μελέτη. Η επιλογή των ειδήσεων της τηλεόρασης έγινε κυρίως για τους εξής λόγους:

- Η τηλεόραση θεωρείται σήμερα το κυρίαρχο μέσο πληροφόρησης για την πλειοψηφία στην κοινωνία μας.
- Λόγω του περιορισμένου χρόνου διάρκειας των ειδήσεων αλλά και λόγω της φύσης του τηλεοπτικού μέσου, η επιλογή των θεμάτων που παρουσιάζονται φαίνεται να είναι εδώ ακόμα πιο αυστηρή από τα άλλα μέσα, καταρτίζοντας έτσι μια ενδεικτική ημερήσια διάταξη γεγονότων που κρίνονται ως κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά σπουδαία.
- Η συνοδεία του λόγου από την εικόνα καθιστά τις τηλεοπτικές ειδήσεις πιο "ρεαλιστικές" σε σχέση με την πραγματικότητα και κατά συνέπεια πιο αξιόπιστες.

3.1. Επιλογή τηλεοπτικών δελτίων

Από όλα τα δελτία ειδήσεων της ελληνικής τηλεόρασης που προβάλλονται στα δημόσια και ιδιωτικά κανάλια κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος επιλέξαμε το κεντρικό δελτίο ειδήσεων των 20.15' του τηλεοπτικού σταθμού Σκάι γιατί:

- Ο Σκάι είναι ο τηλεοπτικός σταθμός που από την έναρξη λειτουργίας του δηλώνει "ο δικός μας σταθμός" και προβάλλει συνεχώς ένα "κοινωνικό πρόσωπο" και μια παρουσία δίπλα στους "αδικημένους" και τους ανήμπορους.
- Οι ειδήσεις των 20.15' του σταθμού είναι από τα μεγαλύτερα σε διάρκεια αντίστοιχα δελτία και αφιερώνουν σχετικά με αυτά περισσότερο χρόνο στο σχολιασμό "κοινωνικών" θεμάτων από την επικαιρότητα.
- Θεωρούνται από τα επιτυχημένα με υψηλή ακροαματικότητα δελτία της ημέρας, ενώ ο κεντρικός παρουσιαστής τους έχει πάρει θετικές κριτικές για τον "αντικειμενικό" τρόπο που χειρίζεται τα θέματα των ειδήσεων.
- Ο Σκάι, τέλος, προβάλλει από την αρχή της λειτουργίας του το ειδησεογραφικό μέρος του προγράμματός του, καθώς και τα αποκαλυπτικά ρεπορτάζ του για κοινωνικά, πολιτικά θέματα.

Για τη συλλογή του υλικού που μελετήσαμε, μαγνητοσκοπήσαμε τα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων του σταθμού που μεταδόθηκαν από 3 έως 26 Ιουλίου (α' φάση) και από 2 έως 19 Σεπτεμβρίου 1996 (β' φάση), από Δευτέρα έως και Παρασκευή. Εξαιρέσαμε, δηλαδή, τα δελτία του Σαββατοκύριακου για λόγους ομοιογένειας του υλικού.

Οι παραπάνω ημερομηνίες καλύπτουν περίοδο 31 ημερών, τις οποίες χωρίσαμε σε δύο χρονικές φάσεις για μεγαλύτερη ποικιλία στο δείγμα προς ανάλυση. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η μαγνητοσκόπηση των τηλεοπτικών ειδήσεων κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου (α' φάση) είναι ένα μειονέκτημα ως προς την αντιπροσωπευτικότητα του υλικού. Όμως θα παρατηρούσαμε ότι λόγω της μειωμένης δραστηριότητας των "εχόντων και κατεχόντων" την εξουσία, θεωρητικά υπάρχει

περισσότερος "χώρος" για θέματα που δεν παρουσιάζονται συνήθως με το πρόσχημα της έλλειψης χρόνου.

Η β' φάση των μαγνητοσκοπημένων ειδήσεων συμπίπτει με ένα μέρος της προεκλογικής περιόδου της πρόσφατης εκλογικής αναμέτρησης. Αν και αυτό δεν ήταν μέσα στις προθέσεις μας, παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί αποκαλύπτει αν και με ποιον τρόπο οι κυρίαρχες πολιτικές ηγεσίες σε περιόδους ιδιαίτερα ευαίσθητες για τις σχέσεις τους με το εκλογικό σώμα αναφέρονται σε ζητήματα κοινωνικού αποκλεισμού.

3.2. Πρωτόκολλο καταγραφής στοιχείων

Για τη μελέτη των τηλεοπτικών δελτίων που συγκεντρώσαμε, συνολικής διάρκειας 40 ωρών περίπου, χρησιμοποιήσαμε ένα συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης.

Κατ' αρχήν, αναζητήσαμε τις αναφορές που γίνονται στη θεματολογία των ειδήσεων σχετικά με τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα ή τα άτομα που μπορεί να βρεθούν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού (Δ. Μπαλούρδος 1991, σελ. 134). Ως τέτοια θεωρούμε:

1. τους φτωχούς, το εισόδημα των οποίων είναι κάτω από το μισό του ΑΕΠ
2. τους μακροχρόνια άνεργους
3. τους κατοίκους των αποβιομηχανοποιημένων περιοχών
4. τους ηλικιωμένους χαμηλοσυνταξιούχους
5. τις νέες άνεργες γυναίκες με χαμηλή μόρφωση
6. τους μετανάστες, τους πολιτικούς πρόσφυγες και τους παλιννοστούντες
7. τους τοξικομανείς αλλά και απεξαρτημένους
8. τους πάσχοντες ή φορείς του AIDS
9. τους τσιγγάνους (μετακινούμενοι πληθυσμοί)
10. τους αποφυλακισμένους
11. τους χρονίως πάσχοντες
12. τα άτομα με ειδικές ανάγκες
13. τους άστεγους, ή όσους ζουν σε άθλιες συνθήκες στέγασης
14. τις μειονότητες
15. τους αγρότες με μικρή ιδιοκτησία
16. τις μονογονεϊκές οικογένειες

Στη συγκεκριμένη εργασία επικεντρώσαμε το ενδιαφέρον μας στις κατηγορίες ατόμων, των οποίων ο αποκλεισμός από το κοινωνικό γίγνεσθαι σχετίζεται περισσότερο με το οικονομικοκοινωνικό περιβάλλον παρά με λόγους όπως οργανικές παθήσεις-αρρώστιες. Δηλαδή αφήσαμε εκτός παρατήρησης τις κατηγορίες 8, 11 και 12.

Με αφετηρία τις παραπάνω κατηγορίες καταγράψαμε:

- Τις άμεσες αναφορές σε αυτούς τους πληθυσμούς, ως είδηση, κατά τη διάρκεια των τηλεοπτικών δελτίων,
- τις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες που αφορούν

- τη χρονική διάρκεια που τους αφιερώνεται στο συνολικό χρόνο του δελτίου
- το ποιος "μιλάει" σε αυτά τα ρεπορτάζ (κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα, αρμόδιοι υπηρεσιακοί παράγοντες, ειδικοί επιστήμονες;)

Στη συνέχεια, το υλικό που συγκεντρώσαμε από αυτή την πρώτη φάση της "ποσοτικής" απογραφής του, το αποτιμήσαμε "ποιοτικά". Αναζητήσαμε, δηλαδή, το *λανθάνον περιεχόμενο*, τόσο των λόγων όσο και των εικόνων που αναφέρονται στη συγκεκριμένη θεματολογία, εμπνεόμενοι από τις σημειολογικές προσεγγίσεις.

Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι λόγω της περιορισμένης έκτασης του υλικού προς ανάλυση, τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης δεν μπορούν να θεωρηθούν παρά ως ενδείξεις ή τάσεις στον τρόπο που οι ειδήσεις διαχειρίζονται το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού στη χώρα μας.

4. Αποτελέσματα ανάλυσης

4.1. Γενικές παρατηρήσεις

Συνολικά οι 40 ώρες μαγνητοσκοπημένων ειδήσεων κατανέμονται ως εξής:

Τη α' χρονική φάση των 17 ημερών (3 -25 Ιουλίου) έχουμε 21,3 ώρες και τη β' φάση των 15 ημερών (2-19 Σεπτεμβρίου) 18,7 ώρες.

Στην α' φάση, σε 17 δελτία ειδήσεων καταγράψαμε 8 αναφορές σε άτομα που περιλαμβάνονται στις παραπάνω κατηγορίες των *"κοινωνικά αποκλεισμένων"*, συνολικής χρονικής διάρκειας 1,2 ωρών (4,8%). Επί πλέον είχαμε 9 αναφορές, 1,9 ωρών στις κατηγορίες των χρονίως πασχόντων και ψυχικά ασθενών.

Στη β' φάση, που, υπενθυμίζουμε, συμπίπτει με την έναρξη της προεκλογικής περιόδου, σε 18 δελτία ειδήσεων σημειώσαμε μόλις 2 αναφορές συνολικής διάρκειας 27'.

Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο των πολιτικών αντιπαραθέσεων ενόψει εκλογών δεν έχουμε, τουλάχιστον στο υλικό που συγκεντρώσαμε, παρά ελάχιστες γενικόλογες έμμεσες αναφορές σε κάποιες από τις προαναφερόμενες κοινωνικές ομάδες, όπως χαμηλοσυνταξιούχους και άνεργους. Η πιο πιθανή εξήγηση είναι ότι τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα δεν αποτελούν πελατεία των κυρίαρχων πολιτικών κομμάτων, παρά μόνο σπάνια σημεία αναφοράς ως ένδειξη κοινωνικής ευαισθησίας. Εξαίρεση αποτελεί η παρουσία του τσιγγάνου Παϊτέρη στο ψηφοδέλτιο του ΔΗΚΚΙ και η μερική προβολή του από τα ΜΜΕ λόγω του επαγγέλματός του ως τραγουδιστή.

Οι τσιγγάνοι, οι Αλβανοί, οι Πακιστανοί, Ιρακινοί, Αφρικανοί μετανάστες, οι τοξικομανείς, που είναι ταυτόχρονα άστεγοι και φτωχοί, είναι οι κατηγορίες των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων στις οποίες αναφέρονται τα δελτία των ειδήσεων που μελετήσαμε. Στα 10 συνολικά ρεπορτάζ, τα 5 αφορούν τσιγγάνους, τα 2 τοξικομανείς οι οποίοι είναι άστεγοι, με χαμηλό εισόδημα από ευκαιριακή απασχόληση, και τα υπόλοιπα 3 μετανάστες εργάτες και "τράνζιτο". Δηλαδή, σε σύνολο περίπου 40 ωρών ειδησεογραφίας, απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά σε 10 από τις 13 κοινωνικές

ομάδες ατόμων (που κρατήσαμε για παρατήρηση) που βρίσκονται ή απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό.

Εκτός από μια περίπτωση, σε όλες τις άλλες ειδήσεις σχετικά με αυτά τα άτομα, αρκετό μέρος του λόγου διατίθεται στις προσωπικές μαρτυρίες τους, αφήνοντας, κατά περιπτώσιν όμως, περιθώρια για τη συναισθηματική τους έκφραση και έκρηξη.

Από αυτή την πρώτη ποσοτική προσέγγιση του υλικού, γίνεται εμφανές ότι το φαινόμενο των ατόμων που ζουν ή απειλούνται να περάσουν στο περιθώριο της κοινωνίας μας έχει μικρό ενδιαφέρον για τους υπευθύνους και δημοσιογράφους των τηλεοπτικών δελτίων που μελετήσαμε. Τα "νέα" στο σταθμό Σκάι, αν και όπως αναφέραμε παρουσιάζονται σαν τα πλέον "ευαίσθητοποιημένα" στα κοινωνικού χαρακτήρα ζητήματα, αποκλείουν από την "ημερήσια διάταξη" των γεγονότων που προβάλλουν οτιδήποτε εγγράφεται στο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας εκτός εάν διαθέτει όπως θα δούμε παρακάτω, στοιχεία εντυπωσιασμού. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία σήμερα αφού, όπως είπαμε, ένα μεγάλο μέρος των πληροφοριών και γνώσεων για το τι γίνεται γύρω μας διοχετεύεται από τα Μέσα Ενημέρωσης και ιδιαίτερα από τις τηλεοπτικές ειδήσεις(*). Η εξαιρετικά περιορισμένη αναφορά σε θέματα που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό ενισχύει τη λογική που θέλει το "άλλο", το 1/3 σαν το "αόρατο" μέρος μιας κοινωνίας που έτσι ή αλλιώς έχει πολλούς "ενταγμένους βιοπαλαιστές".

Ας δούμε όμως πότε τέτοιες ομάδες γίνονται αντικείμενο της ειδησεογραφίας, αλλά και πώς παρουσιάζονται μέσα από αυτήν.

4.2 Πίσω από τους αριθμούς

Στο δείγμα που μελετήσαμε, διακρίναμε τρεις περιπτώσεις ανάδειξης σε είδηση γεγονότων που σχετίζονται με άτομα ή ομάδες κοινωνικά αποκλεισμένων.

- 1η) η διάσταση του "θεάματος" που εμπεριέχει το γεγονός
- 2η) η "δυναμική" του σε σχέση με τον κοινωνικό περίγυρο
- 3η) η εμπλοκή των εισαγγελικών και αστυνομικών αρχών.

4.2.1. Η διάσταση του θεάματος

Η "θεαματοποίηση" των γεγονότων είναι μια τακτική που ακολουθείται συστηματικά πλέον στα τηλεοπτικά δελτία του σταθμού για να εντυπωσιάσουν και να τραβήξουν την προσοχή του κοινού. Αίμα, έρωτες, φόνοι, απάτες, οικογενειακές διαφωνίες επωνύμων και ανωνύμων έρχονται με λεπτομερή τρόπο στην επιφάνεια και στήνονται σύμφωνα με τη λογική της σαπουνόπερας με απώτερο στόχο την προσέλκυση πελατών-τηλεθεατών.

(*) Έρευνα της "ΔΗΜΕΛ Α.Ε" που πραγματοποιήθηκε το Μάρτιο του 1996 στην περιοχή της πρωτεύουσας έδειξε ότι οι Αθηναίοι στρέφονται όλο και περισσότερο στις τηλεοπτικές ειδήσεις για την πολιτική ενημέρωσή τους. Γύρω στο 79% παρακολουθεί τακτικά τα τηλεοπτικά δελτία, ενώ θεωρούν τον Σκάι "ως τον πιο δίκαιο πολιτικά και αντικειμενικό τηλεοπτικό σταθμό" (Σ. Παπαθανασόπουλος 1996).

Η σε τρεις συνέχειες παρουσίαση της οικογενειακής διαμάχης του τσιγγάνου λαϊκού τραγουδιστή Μάκη Χριστοδουλόπουλου και του "βασιλιά των τσιγγάνων" Χαλιλόπουλου υπακούει σε αυτήν τη λογική. Η "απαγωγή" του εγγονού του Χαλιλόπουλου από τον παππού Χριστοδουλόπουλο και την παρέα του είναι το γεγονός. Από εκεί και πέρα διογκώνεται και εξελίσσεται δημόσια. Οι παρεμβάσεις του δημοσιογράφου είναι λίγες, ίσα ίσα για να αναζωπυρώνει τη "φωτιά" μεταξύ των αντιπαρτιθέμενων μερών που συναντώνται μέσω των τηλεοπτικών παραθύρων. Το θέαμα είναι ζωντανό χάρη στην εκφραστικότητα των πρωταγωνιστών του.

Το χωρισμένο ζευγάρι προβαίνει σε αμοιβαίες δηλώσεις ζήλειας και αγάπης, η κακή μηχανορράφος πεθερά, που τα φταίει όλα, απευθύνεται στο αντίπαλο μέρος με τις προσφωνήσεις *"παλιοκερατά γύφτο, ε! γύφτο"*, οι άνδρες πάνε να τα συμβιβάσουν και να τα θρουν μεταξύ τους για χάρη του σεβασμού που έχει ο ένας στη φυλή του άλλου, ενώ δε λείπουν και οι αποκαλύψεις οικογενειακών πρακτικών, *"είναι αυτοί που βγάζουν τα παιδιά στα φανάρια και τα αφήνουν να παίζουν ξυπόλητα στα βρομόνερα"*. Στο τρίτο επεισόδιο αυτής της διαμάχης έχουμε και "ευχάριστο τέλος" όταν ο ένας εκφράζει στον άλλο το σεβασμό του και την πρόθεσή του να τα ξαναβρούν για χάρη των παιδιών και του εγγονού.

Συμβαίνει εδώ ένα πλήρες "άδειασμα" της πραγματικότητας, για να δανειστούμε την έκφραση του Ρόλαντ Μπαρτ. Οι τσιγγάνοι μετατρέπονται σε γραφικούς ήρωες λαϊκού αισθηματικού έργου. Το προσωπικό διογκώνεται, ο τραγουδιστής και ο "βασιλιάς", ενώ το κοινωνικό είναι ανύπαρκτο.

Έτσι, ναι μεν "οι τσιγγάνοι" γίνονται είδηση στο κεντρικό δελτίο του Σκάι, και μάλιστα τους αφιερώνονται συνολικά 56 ολόκληρα λεπτά, όμως αυτό που προβάλλεται είναι μια οικογενειακή-ερωτική διαμάχη, η οποία δημοσιοποιείται γιατί πρωταγωνιστεί γνωστός λαϊκός τραγουδιστής. Η εκτενής αυτή αναφορά εγγράφεται τελικά στις αποπολιτικοποιημένες ειδήσεις ψυχαγωγικού και σκανδαλοθηρικού χαρακτήρα.

4.2.2. Η "δυναμική" του γεγονότος

Οι δημόσιες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, διαδηλώσεις, απεργίες πείνας, καταλήψεις, δημόσιες καταγγελίες, τυγχάνουν συχνά της προσοχής των δελτίων ειδήσεων. Οι δημοσιογραφικές αξίες με το πνεύμα του εντυπωσιασμού προτρέπουν στην αναζήτηση καταστάσεων που παρεκκλίνουν ή που θέτουν υπό αμφισβήτηση το κανονικό και συνηθισμένο, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον σε αυτό που προκαλεί άμεσα αίσθηση. Επί πλέον, αυτή η "απελπισμένη" αντιπαράθεση του/των ατόμου/ων με διάφορες εξουσίες γοητεύει ιδιαίτερα το λόγο των μέσων ενημέρωσης που αρέσκεται όλο και περισσότερο να φτιάχνει "συγκινητικές" ιστορίες γύρω από τους αδύναμους που απειλούνται από ορατές και αόρατες δυνάμεις.

Το κλείσιμο της εθνικής οδού στον Εύοσμο Θεσσαλονίκης από τους "σκηνίτες αθίγγανους" για διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και παροχής νερού στους καταυλισμούς τους, οι απειλές για αυτοκτονία ενός τοξικομανούς ο οποίος ζητάει την παρουσία του Ν. Ευαγγελάτου για να αναβάλει το εγγεγραμμά του και η καταγγελία

για κακοποίηση τεσσάρων Αλβανών εργατών από αστυνομικούς με πολιτικά μπορούν να ενταχθούν σε αυτή την κατηγορία.

Εδώ, δηλαδή, έχουμε τρία περιστατικά εκ των οποίων στα δύο οι "δράστες" επεδίωξαν μέσα από συγκεκριμένες ενέργειες τη δημοσιοποίηση του προβλήματός τους, ενώ το τρίτο έρχεται στην επιφάνεια μετά από καταγγελίες και παρεμβάσεις δημόσιων προσώπων. Και σε αυτές τις περιπτώσεις το γεγονός που εμπεριέχει τα περισσότερα θεαματικά στοιχεία καταλαμβάνει το μεγαλύτερο χρόνο στο δελτίο ειδήσεων.

Ο τοξικομανής που έχει σκαρφαλώσει στην Ακρόπολη και κατεβαίνει μόνο όταν έρχεται ο δημοσιογράφος, απασχολεί για 26' και για δύο συνεχείς φορές τα δελτία και μάλιστα στη μέση της προεκλογικής περιόδου, ενώ οι ειδήσεις σχετικά με τους τσιγγάνους που ζητούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και τους κακοποιημένους Αλβανούς εργάτες από 3' η καθεμιά.

Στη πρώτη περίπτωση δίνεται έμφαση στο προσωπικό δράμα ενός νεαρού ατόμου που προσπαθεί να ξεφύγει από τα ναρκωτικά αλλά και τη φτώχεια και την παρανομία με απελπισμένες κινήσεις. Ως υπεύθυνοι για την κατάσταση του κατονομάζονται, από τον νεαρό τοξικομανή, η "διαλυμένη οικογένεια" και ο αυταρχικός πατέρας, η αστυνομία και οι προκαταλήψεις της κοινωνίας απέναντι στα εξαρτημένα από τις ναρκωτικές ουσίες άτομα. Μέσα από την προσέγγιση που επιχειρείται γι' αυτή την "πράξη απελπισίας", η κρατική κοινωνική πολιτική ή άλλες οργανωμένες μορφές παρέμβασης εμφανίζονται ανίκανες να προσφέρουν οποιαδήποτε αποτελεσματική βοήθεια αν και έχουν τη δυνατότητα να παίρνουν αποφάσεις και να ενεργούν υπέρ κάποιων λύσεων. *"Αντίστροφα, η μυθολογία των ατόμων παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιβεβαιώνει και να ενισχύει την υπεροχή και την επάρκεια των ατομικών ενεργειών και σχέσεων ακόμα και όταν γίνονται για λογαριασμό των θεσμών"* (J. Fiske & J. Hartley 1992, σ. 92). Επιβεβαίωση αυτής της οπτικής είναι η έκκληση του παρουσιαστή των ειδήσεων προς τους τηλεθεατές, στο τέλος του ρεπορτάζ, να βοηθήσουν προσφέροντας κάποια εργασία στον παραλίγο αυτόχειρα, αλλά και η δήλωση του γνωστού δικηγόρου Λυκουρέζου την επόμενη ημέρα, ότι αναλαμβάνει την υπεράσπιση και βοήθεια του νεαρού απέναντι στην αστυνομική αυθαιρεσία.

Σημειώνουμε εδώ ότι στο συγκεκριμένο ρεπορτάζ, όπως και σε πολλά άλλα που αναφέρονται στις ναρκωτικές ουσίες, δε λείπουν εικόνες υπερβολής και παραπλάνησης. Βλέπουμε σύριγγες καρφωμένες στα δέντρα, πεταμένες εδώ και εκεί στα πάρκα, ή στριφτά τσιγάρα που σηματοδοτούν σκηνοθετικά το χάσις, τα σκληρά "ναρκωτικά" αλλά και την κύρια αιτία για τα δεινά των χρηστών τους, τη φτώχεια, την ανεργία, την εξαθλίωση.

Αν και η είδηση για τους τσιγγάνους διαδηλωτές του Ευόσμου κινείται σε αρκετά διαφορετικό επίπεδο από την προηγούμενη, αυτό που προβάλλεται κατ' αρχήν και εδώ είναι η απελπισμένη διαμαρτυρία μιας ομάδας ανθρώπων απέναντι στην πολιτεία που εμφανίζεται συστηματικά αδιάφορη στα προβλήματά τους. Στο σύντομο ρεπορτάζ (3'), οι μεν τσιγγάνοι θα ακουστούν να αιτούνται οργανωμένο "κάμπινγκ" με σχολείο, φως, αποχετευτικό σύστημα και δίκτυο νερού, ο δε δημοσιογράφος και οι τοπικοί

παράγοντες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στον κίνδυνο μετάδοσης ασθενειών στις γειτονικές περιοχές λόγω έλλειψης νερού στον καταυλισμό. Ο αποσπασματικός λόγος, η έμφαση στις περιγραφές των τσιγγάνων για τα ποντίκια που τριγυρνούν στις σκηνές τους και τους δαγκώνουν, για την κακή υγιεινή των ίδιων αλλά και των τροφίμων τους, οι δηλώσεις των τοπικών αρχών για την περιρρέουσα βρομιά δημιουργούν τελικά την αίσθηση ενός σοβαρού κινδύνου που πρέπει να περιορισθεί. Έτσι, παρά τις θετικές πιθανόν προθέσεις ως προς την προβολή του γεγονότος, ο τρόπος με τον οποίο το ειδησεογραφικό δελτίο χειρίζεται το θέμα ενισχύει τελικά τις στερεότυπες αντιλήψεις περί εγγενούς "βρομιάς" και αποκλίνουσας περιθωριακής ζωής της κοινωνικής αυτής ομάδας.

"Ιδιαίτερα ρατσιστικές εκδηλώσεις βίας", "Μεσαίωνας στο Πηλίο", είναι μερικές από τις φράσεις που χρησιμοποιούνται στην περιγραφή του τρίτου γεγονότος που αναφέρουμε εδώ, τον ξυλοδαρμό τεσσάρων Αλβανών εργατών από αστυνομικούς με πολιτικά σε ένα χωριό του Πηλίου. Είδηση που θα είχε μείνει μάλλον περιορισμένη στη μικρή κοινωνία του χωριού αν ένας μάρτυρας-καθηγητής Πανεπιστημίου- δεν το κατήγγειλε με επιστολή του σε εφημερίδα ευρείας κυκλοφορίας και στη συνέχεια πολιτικό κόμμα δεν το έφερνε στη δημοσιότητα. Η καταδίκη της πράξης είναι έντονη τόσο από το δημοσιογράφο όσο και από τους ντόπιους αυτόπτες μάρτυρες που κλήθηκαν να περιγράψουν το γεγονός και να δώσουν τη γνώμη τους. Όμως, το σύμπτωμα αυτό της ρατσιστικής βίας αποδίδεται αποκλειστικά στους αστυνομικούς, οι οποίοι σε τέτοια περιστατικά συχνά δαιμονοποιούνται, ενώ το γεγονός χαρακτηρίζεται και "πρωτοφανές", αξιολογώντας το έτσι ως σπάνιο και αποκομμένο από το συνολικότερο πρόβλημα της θέσης και αντιμετώπισης των εργατών μεταναστών στην Ελλάδα.

4.2.3. Η εμπλοκή των εισαγγελικών και αστυνομικών αρχών

Το ότι η Ελλάδα αποτελεί σταυροδρόμι μεταφοράς εργατικών χεριών από τις χώρες της Ασίας και της Αφρικής προς τη Δυτική Ευρώπη επιβεβαιώνεται τουλάχιστον μία φορά το μήνα. Όμως το συγκεκριμένο γεγονός θα πρέπει να γίνει θέμα του αστυνομικού ή του δικαστικού δελτίου για να προβληθεί από τα ΜΜΕ. Μέσα σε διάστημα τεσσάρων μόλις ημερών κατά το μήνα Ιούλιο συνέβησαν δύο τέτοια περιστατικά. Στο πρώτο εντοπίστηκαν 22 Πακιστανοί λίγο έξω από το Λαύριο, ενώ στο δεύτερο βρέθηκαν 62 μετανάστες -"τράνζιτο" στοιβαγμένοι σε πέντε φορτηγά. Συνολικά τα δύο ρεπορτάζ δεν ξεπερνούν τα 5'. Το πρώτο στοιχείο που αναφέρεται σε αυτού του είδους τις ειδήσεις είναι η παραπομπή στον εισαγγελέα των "λαθρομεταναστών" και η άμεση απέλαση τους. Η προσφώνηση "λαθρομετανάστες" από τον παρουσιαστή των ειδήσεων τοποθετεί, από το πρώτο κιόλας λεπτό, και το πλαίσιο προσέγγισης του γεγονότος. Η παρουσία των ξένων αυτών στη χώρα μας είναι μια παράνομη πράξη και σαν τέτοια πρέπει να αντιμετωπισθεί κύρια από τις αστυνομικές αρχές. Ο μετανάστης θεωρείται, ούτε λίγο ούτε πολύ, σαν εγκληματική φυσιογνωμία, η απλή φυσική του παρουσία συνδέεται με την παραβατικότητα και τιμωρείται ανάλογα. Έτσι η απέλασή του με συνοπτικές διαδικασίες παρουσιάζεται

ως φυσική και νόμιμη πράξη. Βέβαια, στα συγκεκριμένα ρεπορτάζ, υποδεικνύονται ως κύριοι ένοχοι οι "Τούρκοι δουλέμποροι", οι οποίοι στη συνέχεια επωμίζονται και όλο το κοινωνικό πρόβλημα της απειλισμένης φυγής Ασιατών και Αφρικανών προς τους ευρωπαϊκούς παραδείσους. Οι "δουλέμποροι" είναι που εξαγοράζουν έναντι σεβαστού χρηματικού ποσού *"τα όνειρα για μια καλύτερη ζωή"*, των μεταναστών, που τους εγκαταλείπουν στο ελληνικό έδαφος, που τους οδηγούν στην άθλια κατάσταση ακόμα και στο θάνατο που η κάμερα-ηδονοβλεψίας αποθανατίζει και μας προσφέρει.

Οι αποσπασματικές διαμαρτυρίες των ίδιων των *"απειλισμένων μεταναστών"* σχετικά με την άμεση αποπομπή τους από το ελληνικό έδαφος συμπληρώνουν αυτά τα ρεπορτάζ που αντιμετωπίζουν το γεγονός σαν να συμβαίνει στην κυριολεξία σε άλλη χώρα, σαν να μη μας αφορούν οι χιλιάδες που περνούν από το ελληνικό έδαφος, αρκετοί από τους οποίους θα μείνουν και θα αποτελέσουν τα αδήλωτα φτηνά εργατικά χέρια.

Ο θάνατος μιας ρακοσυλλέκτριας τσιγγάνας κάτω από τόνους σκουπιδιών στη χωματερή Άνω Λιοσίων ήταν και αυτό ένα γεγονός που πέρασε από το αστυνομικό στο ειδησεογραφικό δελτίο του Σκάι. Και πιθανόν να μην ερχόταν ποτέ στην επιφάνεια, αν οι προσπάθειες ανεύρεσής της δε δημιουργούσαν *"σοβαρό πρόβλημα στη χωματερή"*, όπως είπε χαρακτηριστικά ο δημοσιογράφος-παρουσιαστής με αποτέλεσμα πολλά απορριμματοφόρα να σχηματίζουν ουρά. Και εδώ το τραγικό γεγονός παρουσιάζεται αποκομμένο από οποιαδήποτε κοινωνική διάσταση ή αναφορά. Το ότι καθημερινά ρακοσυλλέκτες, τσιγγάνοι και ίσως και άλλα άτομα σε οριακές καταστάσεις επιβίωσης ψάχνουν τις χωματερές για να φάνε, να ντυθούν και να βρουν κάτι να πουλήσουν για να ζήσουν είναι ερωτήματα που πιθανόν να βλάπτουν την ακροαματικότητα.

5. Συμπερασματικά

Από όσα εκθέσαμε παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι το κεντρικό δελτίο του Σκάι περιλαμβάνει ελάχιστες ειδήσεις που αναφέρονται σε άτομα ή ομάδες που βρίσκονται κοινωνικά αποκλεισμένα ή απειλούνται με περιθωριοποίηση. Επί πλέον, οι μειονεκτούσες αυτές ομάδες γίνονται ειδηση μετά από πράξεις διαμαρτυρίας ή επειδή απασχολούν τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές.

Το ειδησεογραφικό ενδιαφέρον γι' αυτά τα γεγονότα επικεντρώνεται στα *"θεαματικά στοιχεία"* της *"προσωπικής ιστορίας"*, στο *"προσωπικό δράμα"*, που εμφανίζεται αποκομμένο από το κοινωνικό περιβάλλον. Επί πλέον, συγκρίνοντας το χρόνο που αφιερώνεται στα θέματα αυτά διαπιστώνεται η σαφής *"πριμοδότηση"* ειδήσεων με σκανδαλοθηρική και συγκινησιακή διάσταση. Ταυτόχρονα απουσιάζει οποιαδήποτε άποψη που ξεφεύγει από το πλαίσιο της δραματικής διαπίστωσης του γεγονότος ή λόγος που θέτει υπό αμφισβήτηση τον *"περιθωριακό"* χαρακτήρα των πρωταγωνιστών.

Ο τρόπος παρουσίασης των ειδήσεων που αφορούν τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα μετατρέπεται έτσι σε ένα λόγο που δικαιολογεί εμμέσως τον κοινωνικό αποκλεισμό τους αποδίδοντάς τον σε προσωπικά χαρακτηριστικά και στάσεις.

Τέλος, μέσα από τις ειδήσεις προβάλλεται ότι οι προοπτικές για ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτά τα άτομα δεν μπορούν να προέρχονται από το κράτος που παρουσιάζεται ανίκανο να δράσει αποτελεσματικά αλλά μέσα από ατομικές πρωτοβουλίες φιλεύσπλαχνων και ευαισθητοποιημένων πολιτών. Ταυτόχρονα απουσιάζει τελείως η δυνατότητα συλλογικής δράσης.

Οι ειδήσεις, λοιπόν, που προβάλλονται από το κεντρικό δελτίο του σταθμού δεν περιορίζονται σε μια ψυχρή περιγραφή των γεγονότων που σχετίζονται με τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες αλλά περνούν πάντα με τρόπο άμεσο ή έμμεσο μια αξιολόγηση που διαιωνίζει και αναπαράγει τον αποκλεισμό αποδίδοντάς τον σε συγκυριακούς παράγοντες ή σε κάποιες προσωρινές δυσλειτουργίες του κοινωνικού συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bardin, L., (1993), *L'analyse de contenu*, Paris, Presse Universitaire de France.
- Campell, C., (1995), *Race, Myth and the News*, London, SAGE Publications.
- Cohen, S.- Yoyng, J. (eds), (1973), *The manufacture of news*, Constable, London.
- Eldridge, J., (1993), "News, truth and power", In J. Eldridge (Ed.), *Getting the message*, Glasgow University Media Group, London, Routledge.
- Fiske, J. & Hartley, J., (1992), *Η γλώσσα της τηλεόρασης*, Αθήνα, Επικοινωνία και Κουλτούρα.
- Glasgow University Media Group, (1989), "Περισσότερες κακές ειδήσεις". Μέρος Α: Η παρουσίαση της οικονομικής κρίσης και του κοινωνικού συμβολαίου: μια εμπειρική μελέτη Εισαγωγή: Το οικονομικό υπόβαθρο, Στο *Κοινωνία, Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Hall, S., (1995), "The Whites of Their Eyes: Racist Ideologies and the Media", In G. Dines & J. M. Humez (Eds.), *Gender, Race and Class in Media. A text-Reader*, California, SAGE Publications, Inc.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B., (1989), "Η αστυνόμευση της κρίσης - Η εξισορρόπηση των εκδοχών: η εκμετάλλευση του Χάντσογουορθ", στο *Κοινωνία, Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Kellner, D. (1995), "Cultural Studies, Multiculturalism and Media Culture", In G. Dines & J. M. Humez (Eds.), *Gender, Race and Class in Media. A text-Reader*, California, SAGE Publications Inc.
- Μπαλούρδος, Δ., (1991), "Μορφολογία της φτώχειας και κοινωνικός αποκλεισμός: Θεωρητικές και μορφολογικές περιπλοκές", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 83, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Μπασαντής, Δ., Στράτος, Κ., (1991), *Ο κόσμος των ειδήσεων. Από την εφημερίδα στην τηλεόραση*, Αθήνα, Γνώση.
- Le Monde Diplomatique*, "Μέσα Ενημέρωσης, Ψεύδη και Δημοκρατία". Τεύχος 1, Μάιος 1993, Αθήνα, Εκδόσεις Δρομέας (ελληνική έκδοση).
- Σεραφετινίδου, Μ., (1987), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Gutenberg.
- Schudson, M., (1991), "The Sociology of news production revisited", In J. Durrn, and M. Tuchman, G., (1978), *Making News. Study in the Construction of reality*, New York, Free Press.